

СТАРОСТ

Уређивачки одбор

- Мр Зоран Комадина, редовни професор (декан)
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Милош Ковачевић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Драган Бошковић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Бранка Радовић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Јелена Атанасијевић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Анђелка Пејовић, редовни професор
Филолошки факултет, Београд
- Др Владимир Поломац, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Никола Бубања, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Часлав Николић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Мирјана Мишковић-Луковић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Катарина Мелић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Персида Лазаревић ди Ђакомо, редовни професор
Универзитет „Г. д’ Анунцио”, Пескара, Италија
- Др Ала Татаренко, редовни професор
Филолошки факултет Универзитета „Иван Франко”, Лавов, Украјина
- Др Зринка Блажевић, редовни професор
Филозофски факултет, Загреб, Хрватска
- Др Миланка Бабић, редовни професор
Филозофски факултет, Универзитет Источно Сарајево, Босна и Херцеговина
- Др Михај Радан, редовни професор
Факултет за историју, филологију и теологију, Темишвар, Румунија
- Др Димка Савова, редовни професор
Факултет за словенску филологију, Софија, Бугарска
- Др Јелица Стојановић, редовни професор
Филозофски факултет, Никшић, Црна Гора

Уредници

- Др Драган Бошковић, редовни професор (одговорни уредник)
Др Часлав Николић, редовни професор

Рецензенти

- Др Душан Иванић, редовни професор (Београд)
Др Александар Јерков, редовни професор (Београд)
Др Драган Бошковић, редовни професор (Крагујевац)
Др Богуслав Зиелински, редовни професор (Познањ, Пољска)
Др Душан Маринковић, редовни професор (Загреб, Хрватска)
Др Роберт Ходел, редовни професор (Хамбург, Немачка)
Др Ала Татаренко, редовни професор (Лавов, Украјина)

СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ
Зборник радова са XVIII међународног научног скупа
одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу
(27–28. октобар 2023)

Књига II/2

СТАРОСТ

Уредници

Проф. др Драган Бошковић

Проф. др Часлав Николић

Крагујевац, 2024.

Наташа П. РАКИЋ¹

*Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Центар за научноистраживачки рад*

СТАРОСТ ОБОЈЕНА ДЕМЕНЦИЈОМ У РОМАНУ ПРИЧА О СТАРОМ КРАЉУ КОЈИ НИЈЕ МОГАО ПРОНАЋИ СВОЈ ДОМ АРНОА ГАЈГЕРА²

Арно Гајгер (1968), један од најзначајнијих гласова савремене аустријске књижевне сцене, приповеда у роману *Прича о старом краљу који није могао пронаћи свој дом* (2011) о трећем добу живота свог оца, Августа Гајгера, који већ скоро две деценије болује од Алцхајмерове болести. Као неговатељ свог оца, он је пред изазовом савладавања свих потешкоћа које старост и деменција носе са собом, а која значајно утичу како на болесника тако и на његово окружење. Гајгеров роман у коме је приказано како он урања у свет свог старог и дементног оца и у њему уместо очекиване празнине открива богатство и виталност духа представља сагу написану са циљем да живот у старости, као и болести које прате ово доба, буду представљени афирмативно, као саставни део животног циклуса, а не као губитак личности и умањење квалитета живота. У фокусу овог рада налази се језичко и мотивско раслојавање одабраног корпуса са циљем освешћења постојећих представа о старачкој деменцији.

Кључне речи: Арно Гајгер, старост, деменција, алцхајмер, идентитет, аустријска књижевност

Страшно је онајприје оно што не схваћамо.

(Гајгер 2012: 25)

„Говорити о Алцхајмеру значи говорити о болести столећа”, наводи Арно Гајгер (1968) (2012: 52), аустријски писац чија је породична биографија обележена овом болешћу од које према званичним подацима сваке године оболи велики број људи³ старијих од 65 година⁴. Према дефиницији из Брокхаусове енциклопедије (2023), деменција се дефинише као „кровни појам за најчешће хронично назадовање раније стечених когнитивних функција, интелигенције, памћења и способности разумевања (духовна ометеност)”. Алцхајмерова болест представља најчешћи облик деменције, а највећи фактор ризика је старост (исто), што стечену болест као и животно доба у коме се она најчешће јавља позиционира

1 natasa.rakic@filum.kg.ac.rs, natarakick@gmail.com

2 Истраживање спроведено у раду финансирано је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (Уговор о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2024. години број 451-03-66/2024-03/ 200198).

3 Према подацима Међународног удружења оболелих од деменције, тренутно је у свету оболело 55 милиона људи, док ће 2050. године тај број износити 139 милиона (в. <<https://www.alzint.org/about/dementia-facts-figures/dementia-statistics/>>). Према подацима Светске здравствене организације требало би препознати деменцију као приоритет у домену здравства и начинити напоре на свим нивоима да се пробуди свест о деменцији и да се побољша квалитет живота оболелих (<<https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/dementia>>).

4 Према званичним подацима приметан је пораст броја пацијената млађих од 65 година који су погођени овом болешћу.

у негативно поље. Како становништво многих развијених индустријских земаља постаје све старије, јавља се потреба за превазилажењем бинарних опозиција „здрав/болестан”, „млад/стар” кроз поновно промишљање трећег животног доба при чему се стари људи све ређе посматрају као дефицитарни и сувишни, а деменција као врста обољења. Уз пораст свести о старењу друштва појачана је релевантност процеса старења унутар културног контекста, те се уочава тежња ка тзв. нормализацији старости и пратећих болести у јавном дискурсу чијем обликовању, поред других стручних поља, у великој мери доприноси књижевност.

Како се демографске промене огледају у књижевном наративу, уочено је да је књижевна рефлексивна старачке деменције изазвала тзв. Алцхајмер-епидемију, како Бурке (2014: 31) наводи, која је резултирала великим бројем дела у којима се тематизује живот обојен неким од облика деменције⁵. Арно Гајгер, чији роман *Прича о старом краљу који није могао пронаћи свој дом*⁶ представља плод подробне анализе шестогодишњег суживота са осамдесеттворогодишњим дементним оцем, сматра да писање овог романа није представљало никакав (књижевни) изазов за њега. Он наводи да је настанак овог романа „једна врста обавезе” коју он код себе, као писца, уочава, „једна врста одгонетања основног питања: Шта је човек? Нема разлике пишем ли о кути, о рату или о љубави, увек се морамо бавити питањем: Шта је човек?” (Гајгер у Вилке 2022), а понајвише оним у шта се он претвара бивајући потчињен условима физичког старења и представама које савремено друштво негује о трећем добу и пратећим слабљењима физичких и психичких способности. Суживот са дементним оцем у чију кућу се враћа након скоро две деценије одсутности, захтевао је од Арноа Гајгера напор да се очеву ирреверзибилно стање разуме, прихвати и усвоји као будућа шема која ће трајно (пре)обликовати њихов однос. Кроз анализу очевог стања које је одликовало нагло смењивање периода равнодушности, физичке агресије, апатије, самосажалења, а онда неочекиване радости и изузетно проицијивих монолога, Гајгер открива да старост и болест не носе нужно са собом брисање афирмативних образаца већ нуде другачији поглед на живот и доносе нову мудрост.

Свинен и Шведа (2015) тврде да све чешћи савремени књижевни прикази деменције, чије је присуство веома пожељно у јавном дискурсу, обликују културне обрасце у јавном простору, те би са њима требало поступати опрезно и испитати да ли они негују постојеће стереотипе о болести и старости или подстичу разумевање и емпатију. Стога ће циљ овог рада бити трагање за језичким и мотивским елементима на основу којих Арно Гајгер у одабраном роману освећује потенцијал старости и старачке деменције и бори се против постојећих (негативних) претпоставки о деменцији у трећем добу.

КЊИЖЕВНО-КУЛТУРОЛОШКО ПОЗИЦИОНИРАЊЕ СТАРАЧКЕ ДЕМЕНЦИЈЕ

Помисао да је старост нужно повезана са губитком телесне и психичке аутономије, са болешћу и потребом за туђом негом сеже уназад све до времена у коме је Едип разрешио загонетку коју му је Сфинга поставила. Овакво тумачење

5 Трбало би издвојити студије Мајкла Фасера и Летиције Дикман које представљају резултат свеобухватног истраживања наратива о старачкој деменцији у књижевности немачког говорног подручја: M. Fasser, 2022, *Auseinandersetzungen mit Demenz in der deutschsprachigen Literatur der Gegenwart*, Siegen: Uni Print; L. Dieckmann, 2021, *Vergessen erzählen. Demenzdarstellungen der deutschsprachigen Gegenwartsliteratur*, Bielefeld: Transcript.

6 A. Geiger, 2011: *Der alte König in seinem Exil*, München: Carl Hanser Verlag.

старости утрло је пут традицији, којој припадају Аристотел, Мишел де Монтењ, Жан Амери и други, по којој се старост изједначава са дефицитом, а процес старења као „драматични облик губитка света” који води ка феноменима попут болести, умирања и смрти (Лисман у Шварцер 2020). У студији *О старењу. Револти и резигнација* (1968), која се састоји од 5 есеја о процесу старења, суочавању са друштвом, сопством, телом које пропада и смрћу, Жан Амери (2005: 144) је навео да је старење „процес неумољивог, ужасног растакања – ’уништење’ у дословном смислу претварања у ништа”. Он сматра да се човек у позним годинама претвара у време и тело „које осећа као пропадајућу јаму” (исто) и да „коначно како старимо, морамо живети са умирањем, скандалозним наметањем смрти, ненадмашним понижењем које не узимамо у понизности, већ као понижени. Сви симптоми неизлечене болести свде се на несхватљиво дејство вируса смрти са којим долазимо на свет” (170). Свет не даје старости право на будућност јер „нико не пита више: Шта ћеш да радиш? Сви су утврдили, трезвено и непобитно: то си већ урадио. Други су, схватамо, повукли биланс и извукли збир онога ко си.” (65) Жан Амери, закључујемо, заокружује у свом раду мисао да се треће животно доба сматра дефицитарним у односу на младост и на зрело доба.

Друга традиција која се развија од Платона и Цицерона сагледава старост кроз њене предности и пораст духовне слободе. „Најбољи исход старења је могућност да себе сагледамо скроз објективно, да се суочимо са собом и да сопствени живот посматрамо пред собом као на покретној слици”, наводи Роберт Мусил (1983: 751) у својим дневницима. Симон де Бовоар (1972: 421) назива старост добом које носи „ослобођење од илузија. Јасноћа коју старост доноси често је повезана са горким отржењем”. Готфрид Бен у студији под називом *Старост као проблем за уметнике* (1954) наводи на примеру приче о једном 73-годишњем јапанском дрводељу да је старост време када је човек у стању да открива тајне и душу света и када му се чини да са годинама „чак и сваку тачку или линију доживљава живом” (2006: 8), док Андре Жид записује у свом дневнику 1941. године следеће: „Моја душа је још увек тако млада да ми се још увек чини, као да тај седамдесетогодишњак, што уистину и јесам, представља улогу у коју ја ускачем; а сви ометачи који ме подсећају на моју старост, изгледају као суфлери који желе да ме врате тамо одакле ја желим да побегнем.” (Жид у Де Бовоар 1972: 251)

Запажања Андреа Жиде указују на проблем којим ће се касније потанко бавити друге области ван књижевности, а то је питање старости као „друштвене мустре која је повезана са социјалним очекивањима и културним предрасудама” (Хервиг 2014: 8) уз губљење увида да је процес старења заправо повезан са контекстом и са особом која стари. Симон де Бовоар (1972: 14) наводи да је старост „биолошки феномен: организам човека указује на одређене посебности које вуку са собом одређене психичке последице” из чега би требало закључити да старење није изузетак, већ културна и социјална стварност те стога старост и пратеће појаве старости не би требало гурати на друштвену маргину и описивати кроз употребу негативних појмова.

Како је Сузан Зонтаг у студији *Болести као метафора* (1978) навела, у књижевности су се само две болести активно јављале као књижевни мотив: рак и туберкулоза. И за једну и за другу је важно то да су посматране као злокобна мистерија, а да је контакт са неким ко болује од тог мистериозног зла сматран преступом. „Чак је и пуким називима тих болести приписивана магична моћ” (Зонтаг 1978: 135), што се може применити и у случају деменције. Немачки писац Тилман Јенс (2009: 47) наводи у роману *Опрошћај од мој оца* следеће: „Нико

се није усудио да постави ову безнадежну дијагнозу, да тај табу од шест слова изговори: ДЕМЕНЦИЈА⁷ – болест које се сви стиде [...] Алцхајмер – стигма пар екселанс.” Стога се пред задатак савремене књижевности поставља обрада теме старења и деменције на афирмативан начин. Аделман (1995) наводи да се од 80-их година 20. века употребљава појам „алцхајмеризација” као ознака за књижевно обрађивање мотива деменције са циљем нормализације појма старости и пратећих болести у јавном дискурсу, док Хелбиг наводи да је „Алцхајмер једна посебна књижевна болест из које се рађају посебне приче” зато што Алцхајмер наводи књижевност на саморефлексију и на посебну употребу језика (Хелбиг у Хајдерман 2021: 100).

У случају болести деменције, као и у случајевима других тежих и дужих обољења карактеристичних за старије доба, разликују се две групе погођених: оболела особа и њени најближи. Обе групе суочавају се са потешкоћама које наведене болести узрокују, што је разлог томе да су дела у којима се тематизује Алцхајмер написала деца или ближи сродници оболелог у циљу борбе против заборављања и са жељом да се кроз личну исповест укаже на изазове настале у тропу „болест–оболели–окружење оболелог”. Полисар и Кол (1988: 28) сматрају да је „веома јасно да књижевност и друге уметности представљају начин да се евоцира искуство старења [...] зато што ова дела често пружају врсту феноменолошког разумевања које недостаје традиционалној геронтологији”. Закључује се да су све присутнији књижевни прикази суживота са дементним особама показатељи многоструких односа између оболелог, његовог окружења и изазова који настају током „нормализације” овог иререверзибилног стања.

ДЕМЕНЦИЈА – НОВА СТВАРНОСТ АВГУСТА ГАЈГЕРА

Од романа чији наслов и корице наводе на то да ће његов централни мотив бити суживот човека са старачком деменцијом, очекује се да буде прича о болести нарочито уколико се узме у обзир одговор Арноа Гајгера на питање шта чини човека. У интервјуу за *Chrismon* Гајгер је изјавио: „Оно што одликује човека јесте то да он има своју историју и да је ње свестан; да има осећања према прошлости – на примеру личне и колективне историје.” (у: Бурфајнд и Фалет 2011) Насупрот томе, књига Арноа Гајгера *Прича о старом краљу који није могао пронаћи свој дом* представља „дубоку, карактерну и ванвременску конфронтацију са оним што се тиче свих нас: старосћу и болешћу, домом и породицом”, наводи Фон Левенберг у рецензији овог романа (2011). У емисији под називом *Говор о деменцији – о сећању и заборава* Арно Гајгер говори да он не пише само о свом болесном оцу већ „о целој особи. На одређени начин враћам му његову личност зато што онај ко оболели од деменције често губи и углед. Пријатељи се повлаче, шта знам, многи исмевају оболеле од деменције.” (Гајгер у Вилке 2022: 9) Овим речима Гајгер указује на тренутно негативан став које аустријско друштво негује према старости и деменцији као пропратном обољењу. Притом, он себе не изузима од већине која не може да разуме старачку деменцију без (ин)директног искуства са самом болешћу, па у роману открива да је деменција за њега испрва била „раздобље живота у којем пропадају душевне способности” (Гајгер 2012: 8), да би тек кроз лично искуство суживота са дементном особом увидео посебност таквог стања које нуди „другачију логику која води ка истој стварности само другим путем” (118).

⁷ нем. Demenz.

Арно Гајгер отпочиње причу о свом оцу навођењем да је и очев тата највероватније боловао од деменције. „Када сам имао 6 година, почело се дешавати да ме мој дјед не препознаје. [...] Заборавио сам те доживљаје све док се иста болест није појавила и код мојега оца” (7), наводи он. Да се ова болест не појављује насумично већ да генетика има пресудан утицај на могућност обољевања од неког од облика деменције, није плод Гајгеровог умишљаја већ то потврђују бројне медицинске студије⁸. Премда Гајгер не исказује страх за своје могуће стање у старости⁹, чини се да је то, поред урођеног разума и емпатије, један од разлога за рационално сагледавање и конфронтирање са очевом болешћу, а потом и за изналажење прихватљивог решења за живот обликован деменцијом. Стога би се Фон Левенберговом коментару на књигу Арноа Гајгера могло додати да то и јесте књига о деменцији, о реакцији породице на болест њеног члана са посебним фокусом на децу оболелог, у овом случају, на самог писца¹⁰ и његово виђење болесника и болести.

Арно Гајгер увлачи читаоце у свет који дели са својим дементним оцем и то тако што радњу романа прилагођава току болести, а не унапред одређеној, чврстој композицији. Зато се у роману описују радње које су налик једна другој што представља одраз у огледалу живота човека оболелог од деменције који заборавља пређашњи тренутак и коме временом обављање чак и једноставних, свакодневних радњи представља изазов.

Очева болест почела је тако непримјетно да је промјенама било тешко приписати право значење. Болест се пришуњала као смрт која у причи вани звецка костима, а не показује се. Чули смо звукове, али смо мислили да је то вјетар у кући која полако пропада. [...] Први знакови болести показали су се средином деведесетих година, али ми нисмо успели препознати њихове узроке. (Гајгер 2012: 19)

Потешкоће на путу извршења основних радњи својствених људском роду правдају се, како се на примеру одабраног цитата види, махом старошћу. Гајгерови су код старог Августа приметили повлачење, равнодушност, склоност ка једноличности, физичку и психичку слабост, пасивност и одбацивање одговорности и на те знаке реаговали су или помирљивошћу због свести о очевим позним годинама или љутњом коју је изазивало осећање увређености која је настала као исход промена у очевом (не)изазивном понашању према њима и према себи. Како Гајгер наводи, „свађали смо се са особом, а мислили смо на болест” (7).

Када и како је почела да се развија деменција код Августа Гајгера није прецизирано у роману. Приповедач сматра да су се први знаци почели појављивати средином деведесетих година, да их је Август засигурно приметио, али да поводом тога није учинио ништа играјући све време игру мачке и миша (8). Уместо разговора са члановима породице о новонасталим променама које је учио,

8 О њима Гајгер не говори у овом роману, али се оне могу пронаћи у бројним медицинским књигама у којима се тематизује деменција. В. <<http://www.deutschealzheimer.de/fileadmin/alz/pdf/factsheets/FactSheet04.pdf>>, 12. 4. 2024.

9 Аћимовић (2021: 9) напомиње да се ова аналепса у датом примеру може тумачити и као пролепса, те да се сматра и најавом сопствене будућности чиме указује на то да писац страхује од тога да ће можда и он у позним годинама оболети од деменције.

10 У роману се не спомиње име приповедача, али се на основу паратекста са корица, као и на основу констелације породичних односа у роману закључује да је приповедач Арно Гајгер, писац романа. У интервјуу доступном на <<https://www.spiegel.de/kultur/literatur/bestseller-autor-arno-geiger-das-ende-des-lebens-ist-auch-leben-a-745909.html>> Арно Гајгер говори да је написани роман лично сведочанство чијем објављивању је претходило одобрење чланова породице да овај материјал буде јавно доступан.

Август Гајгер донео је одлуку да ћути и да тихо прихвата промене. Који се разлог крио иза привидне помирљивости са болешћу која је у све јачим таласима надирала, представља питање на које аутор романа не налази јасан одговор. Уместо решења те недоумице, приповедач изражава жал за протеклим временом које сматра протраћеним јер „да смо били паметнији, пажљивији и да смо показали више занимања, не бисмо уштеђели муке самом оцу него и себи самима, а понајприје бисмо боље пазили на њега и поставили му на брзину још нека питања” (26). Из наведених редова читав се кајање које свака одрасла особа осећа у тренуцима када увиди да су његови/њени родитељи све даљи од живота, а све ближи смрти. То кајање произилази, како и Гајгер наводи, из мањка времена проведеног са родитељима у одраслом добу, из недостатка пажње, занимања и разумевања за родитеље и њихове потребе које се млађем нараштају често чине као огroman и непотребан терет.

Док је оболели своје стање прихватио без борбе, из наредних страница романа се увиђа да његово окружење није олако прихватило потврду о коначној дијагнози. Приповедач признаје да је мислио да се „њему не може догодити” (25) зато што је у његовој визији отац фигура којом се он поноси упркос бројним неслагањима и разилажењима током година о чему се у роману може пронаћи веома мало речи. Кроз бројне епизоде, приповеда се о тешком, скромном, али достојанственом животу вредног и поштеног Августа Гајгера који чак и у деветој деценији ужива углед међу члановима заједнице у којој живи. Након година од појаве првих знакова незаустављиве болести, у јавности Август Гајгер не одаје утисак болесне особе па нико и не примећује да он није здрав (66) што говори како о снази његове личности тако и о подмуклим знакова деменције.

На другој равни романа, приповедач сведочи о томе да су „почеци болести били страшно раздобље, потпуни неуспјех. Осим тога, то је било раздобље великих губитака. То се односи како на очево биографско памћење, тако и на конкретан нестанак ствари које су у очеву животу биле важне.” (26) Чланови Августове породице приметили су да очеве важне ствари полако нестају – фотографија настала током очевог заробљеништва која је симболизовала преживљавање ратних страхота и остваривање права на нов живот, његов бицикл и друге ситне кућне потрепштине. Као одговорне за нестанак ствари, стари Август криво је *неке друге* (нем. *die anderen*) и изналазио мноштво изговора помоћу којих би избегао суочавање са својим унутрашњим стањем које је управљало његовим понашањем и које је било посве непредвидиво. Како Гајгер описује:

Деменција у средњој фази, у којој се мој отац тренутачно налази, замишљам отприлике овако: Као кад се човек тргне из сна, не зна гдје је, око њега круже ствари, земље, године, људи. Покушава се снаћи, али му то не полази за руком. Ствари се и даље врте, мртви, живи, сјећања, привиђења из снова, дијелови реченица које ништа не говоре – и то се стање не мијења ни до краја дана. (9)

Крај дана и одлазак на починак нису доносили олакшање ни болеснику ни његовом окружењу. Приповедач често истиче да су ноћи биле страшније од јутра и да се стање његовог оца пред одлазак у кревет временом погоршавало. Било је праћено опирањем, претњама, чак и агесијом усмереном понајвише ка неговатељицама које су се тешко навикавале на рад са изазовима које је Августово стање представљало. Симптоми деменције попут одсуства просторне и временске оријентације били су све израженији, што је водило ка Августовом опирању приликом извршења свакодневних радњи попут одласка у кревет, купања и јела. Како се из романа сазнаје, различити надражаји из околине водили су ка

различитим реакцијама на њих, а они се могу уоквирити у распон од потпуног повиновања захтевима околине, преко монолога испуњених самосажалењем, до одбијања или неразумевања захтева који му се постављају. „Није знао је ли гладан или жедан, није уопште било лако савладати јело и пиће на уобичајен начин. Једанпут је пред њим на тањуру био комад круха, а он се жалио да не зна шта би с тим”, наводи се у роману (113). На другом месту говори се о његовој пргавој нарави уколико му се нешто не допадне – мокрио је у кактус, одбио је да узме лекове и претио је неговатељицама да ће их озбиљно повредити. Сва описана понашања својствена су болестима чији је кровни појам деменција, а узрокује их како свест коју оболели има о ограничениости својих могућности тако и страх и стид од наведеног.

Неочекивано, упоредо са губитком наведених способности и нежељеним облицима понашања, Август је све чешће говорио о своме стању. Кроз кратке разговоре са оцем, приповедач открива да стари Август говори веома мудро у појединим тренуцима, да је на махове свестан свог стања и да не покушава да се одупре болести која га савладава већ је прихвата као неминовност. На питање: „Како би ти оцијенио своје душевно стање, тата?” (Гајгер 2012: 28), отац је одговарао:

Сјећам се нечега, али више не знам све. Вјерујем да сам се удаљио од свега. [...] Слабо је. Само уз туђу помоћ могу нешто направити. Готов сам. Но, то је тако и не могу ништа промијенити. Код мене је много тога пошло укриво [...] Али не жалим ни за чим. [...] Не желим кривити никог другог, моје су ствари једноставно постале слабије. [...] Нешто је код мене пропало, знам, али то ми више не треба. (115)

Ја ништа не схваћам! – говорио би отац, а тиме је заправо изражавао неразумијевање механизма у које је упао. Послије тога категорички би устврдио: Ја више нисам ништа. (114)

Поред недостатка временске и просторне оријентације, Августова болест напредовала је и у правцу повремениог непрепознавања најближих чланова породице¹¹ о чему, такође, није било могуће расправљати са њим, већ је свима преостало да се повинују захтевима нове стварности. А она је, уз све постојеће проблеме, доносила са собом и немир код старог Гајгера који упркос доброј нези и тренуцима среће коју је повремено доживљавао, није успевао да се осећа као код куће. Старог Августа и његову болест обележила је потрага за домом који никада није могао бити пронађен премда је умео да наведе тачну адресу становања. Роман обилује сценама у којима стари Август тражи да крене кући, у којима не препознаје дом који је он саградио и који му не уноси мир већ изазива nelaгоду и страх. Како је овај роман написан из перспективе сина оболелог који има пред собом задатак не само да прихвати очеву болест са свим својим специфичностима већ и да проникне у њихов узрок, а самим тим и у смисао, млађи Гајгер појашњава на невеликом броју страна шта је то што је за старог Гајгера значајно дом који он више није могао да нађе. Враћајући се на Овидијево тумачење дома са дистанце узроковане прогонством у коме он тврди да је домовина ондје гдје људи разумију језик којим говориш (57), Арно Гајгер закључује да

Кад би рекао да иде кући, та намјера није била усмјерена против мјеста с којега је хтио отићи, него против околности у којима се осјећао као странац и у којима је био несретан. Дакле, у питању није било мјесто него болест, а болест је носио са собом повуда [...]. (56)

11 О свим симптомима деменције в. Гершлагер и Баумгарт 2007.

Та болест коју карактерише изумирање неурона и пропадање мождане масе обележена је слабљењем могућности језичког споразумевања. Како Гершлагер и Баумгарт (2007: 105) наводе, проблеми на нивоу језика почињу са потешкоћама приликом налажења речи, а за њима следе смањење вокабулара, грађење аграматичних реченица и говор о стварима и појавама које немају свој основ у стварности. На тај начин, посматрано са медицинске тачке, оболели се све више одељује од света који га окружује и не доживљава га као сигурно место. Како Арно Гајгер примећује, његов отац се све мање сналазио у разговору са људима око себе, комуникација се одвијала на основном нивоу и често се завршавала безуспешно. Уколико се узме у обзир све израженија немогућност препознавања лица удружена са потешкоћама у остваривању колико-толико смислене комуникације, постаје јасно да је за Августа Гајгера било све теже да пронађе место на коме ће се осећати удобно.

Закључује се да је Алцхајмерова болест у потпуности изменила животни ток једног човека и да то стање представља изазов како за оболелог тако и за његову околину која, како ће се у наредном поглављу овог рада показати, у сивилу свакодневице обојене деменцијом пронаћи упориште за позитивно сагледавање ове болести и суживота са њом.

ДРУГА СТРАНА ЖИВОТА СА АЛЦХАЈМЕРОМ

За живот дементног човека потребна су нова правила.

(Гајгер 2012: 10)

После почетне пометености чланова породице услед потврде дијагнозе болести од које њихов муж/отац болује, наступило је време да се породица изнова уједини у покушају да помогне како дементном оцу тако и себи. Из претходног поглавља увиђа се да је живот са деменцијом јако тежак за обе стране, али се читава и спремност чланова Августове породице да се носи са променама. У књижевном наративу се често могло прочитати да се човек у трећем добу упоређује са дететом чему се Арно Гајгер супротставља сматрајући да се одрастао човек не може вратити на ступањ детета будући да се дете развија напред, док дементни људи губе способности (2012: 14). Он наводи на почетку романа да је велика истина да старост ништа не враћа упоређујући је са клизиштем и губитком. Упркос томе, он у интервјуу који је дао након објављивања романа изјављује да је упоредо са прихватањем и разумевањем очевог стања освестио чињеницу да је и живот у старости и са деменцијом ипак живот који може да буде обојен позитивним осећањима (Гајгер у Бартелс 2011). Гајгер примећује да се отац њима открива у другачијем светлу и да они код њега увиђају да је он један „паметан човек са развијеним хумором који у појединим тренуцима говори о свом обољењу и лимитима којих је свестан” (исто).

Упоредо са освешћивањем стања у коме се налази њихов отац, расута породица Гајгер почела је опет да се зближава, а чвориште око кога се градио нови мост био је управо болесни отац. „Осећај заједништва у обитељи постајао је све снажнији. Очева болест зауставила је распад обитељи”, наводи Гајгер (2012: 64), док очевом заборава захваљује на томе што је омогућио да се њих двојица опет зближе. У обновљеном односу њих двојице, сину је постало јасно да „су за живот дементног човека потребна нова мјерила” и да „будући да мој отац више не може преко мостова доћи у мој свијет, ја морам прићи њему” (11). Ходајући мостовима ка своме оцу, Арно је учио о суштини ове болести, о свету, али и о себи самом.

У разговорима са оцем увидео је безвредност објективне истине за човека оболелог од Алцхајмера, научио је да није могуће оцу наметнути неки свет који није његов и схватио је да „ниједна дементна особа не наликује на другу, поопћења су често тешка, особност је болесника недокучива, сватко је посебан, сватко има своје посебне способности, осјећања и тијек болести” (96). А та болест је таква да се и ми, попут аутора, који себе сматрамо здравима морамо упитати да ли и ми живимо можда ту болест. Гајгер на једном месту у роману проблематизује данашњи свет и преплављеност информацијама наводећи да је и за здраву особу у данашње време упитно да ли је ред у глави заиста ред или само фикција разума (58). Он сматра да је свет збуњујућ и за нас и када га трезни посматрамо, па Алцхајмерову болест дефинише као симбол стања нашег друштва. Гајгер појашњава симболику Алцхајмера наводећи да смо изгубили преглед, не знамо где су границе знања којим располажемо јер непрестане новине стварају потешкоће у сналажењу и страх од будућности (исто). На овај начин Арно Гајгер подстиче друштво на промишљање не само односа према људима који су оболели од Алцхајмерове болести, већ и на промишљање садашњости коју живимо стављајући пред будућност знак упитника.

Учећи о болести, њеним ограничењима и могућностима аутор романа учио је и о себи бивајући приморан да прекорачи властита ограничења. Једно од многих био је улазак у старачки дом и директно суочавање са кривицом коју изазива препуштање бриге о родитељима трећим лицима, затим суочавање са старошћу, животом у дому за негу старих лица, са изгубљеношћу и са смрћу. Говорећи о осећању гриже савести и сажалењу који су се јављали при помисли да је једина могућност за оца и за њих та да отац буде смештен у установу за негу, Гајгер је нагласио да тај наратив мора да се доведе у питање бранећи став, али тек након стеченог искуства, да је адекватна установа најбоље решење за оболелог и то не из разлога скидања терета са плећа породице, већ зато што одређена установа поседује капацитете за најбољи третман оболелих. Боравећи често у дому за старе, Гајгер је имао прилике да слуша разговоре које је пренео у овај роман. Ни у једном од разговора, примећујемо, не говори се о смрти, па чак ни стари Август не зна да ли је се плаши. А говорећи о близини смрти, Арно Гајгер закључује да су смрт и помисао о њој неопходне како би се више ценио живот који имамо (185).

Размишљајући о свом оцу коме је посветио ову књигу и коју је писао у тренутку док је отац био жив, Арно Гајгер закључује да Алцхајмерова болест не прекида већ каткад и успоставља везе. У његовом случају, болест је повезала распау породицу, али је утицала и на њега да превазиђе сопствене границе и отвори се ка другачијим условима живота. Премда је његов отац приказан у трећем добу живота, овај роман представља причу о човеку који је и даље „човек вредан уважавања” (11) који се понекад уклапа у постојећу шему, а некада распада на бројне личности (189). Њихов однос је такав да га Арно Гајгер назива необичним јер оно што он даје оцу, отац не може задржати, док оно што њему отац даје он задржава свом снагом. Стога би овај роман требало посматрати не само као биографски, већ као оду оцу и његовом старењу.

ЗАКЉУЧАК

Пред овај рад постављен је захтев да се преиспитају елементи на основу којих савремени аустријски писац Арно Гајгер освешћује потенцијал старости и старачке деменције и на који се начин бори против постојећих претпоставки о

старачкој деменцији кроз роман под називом *Прича о старом краљу који није могао пронаћи свој дом*. На основу анализе овог књижевног текста током које се приступило сагледавању симптома деменције и пратећих потешкоћа које суживот са њом представља како за оболелог тако и за његову околину, приступило се анализи потенцијала живота са особом оболелом од деменције на примеру личног искуства које је у причу преточио аутор овог романа. Закључује се да је роман Арноа Гајгера један од ретких примера на књижевној сцени немачког говорног подручја у коме се на афирмативан начин проговара не само о процесу старења већ и о трећем добу обојеном деменцијом. Овај роман је омаж оцу кога су време и болест начинили зависним од других, али је истовремено подсетник свим читаоцима и тумачима овог књижевног дела да би требало прихватити треће животно доба као саставни део живота које, упркос себи својственим потешкоћама, може много тога да понуди.

ИЗВОР

Гајгер 2012: А. Гајгер, *Прича о старом краљу који није могао пронаћи свој дом*, Загреб: Мозаик књига.

ЛИТЕРАТУРА

- Аделман 1995: R. C. Adelman, The Alzheimerisation of Aging, *Gerontologist*, no. 35, pp. 526–532, <https://doi.org/10.1093/geront/35.4.526>.
- Амери 2005: J. Améry, *Über das Alter. Revolte und Resignation. Hand an sich legen. Diskurs über den Freitod*, Stuttgart: Klett-Cotta.
- Аћимовић 2021: Lj. Aćimović, Narratologische Analyse der Darstellung der Krankheit in den Werken *Der alte König in seinem Exil* und *In Zeiten des abnehmenden Lichts*, *Komunikacija i kultura online*, Godina XII, broj 12.
- Бартелс 2011: G. Bartels, Interview Arno Geiger: „Auch das Glück gehört zur Demenz“, *Tagesspiegel*, Februar 2011, <<https://www.tagesspiegel.de/kultur/arno-geiger-auch-das-glueck-gehört-zur-demenz-8094958.html>>, 23. 4. 2024.
- Бен 2006: G. Benn, *Altern als Problem für Künstler*, Berlin: Alexander Verlag.
- Брокхаус 2023: *Brockhaus Enzyklopädie Online*, Alzheimer-Krankheit, <<https://brockhaus.at/ecs/enzy/article/alzheimer-krankheit>>, 23. 10. 2023.
- Бурфajнд и Фалет 2011: A. Burhfeind und M. Fallet, Arno Geiger und Klaus Meinzer: Auch ohne Alzheimer irren wir, in: Chrismon, <<https://chrismon.de/artikel/2011/8427/arno-geiger-und-klaus-mainzer-auch-ohne-alzheimer-irren-wir>>, 26. 4. 2024.
- Вилке 2022: I. Wilke, Demenz erzählen – Vom Erinnern und Vergessen, *SWR2*, Mai 2022, <<https://www.swr.de/swr2/literatur/demenz-erzaehlen-vom-erinnern-und-vergessen-swr2-lesenswert-feature-2022-05-08-100.pdf>>, 20. 10. 2023.
- Гершлагер и Баумгарт 2007: W. Gerschlagel und G. Baumgart: Alzheimer, *Die Krankheit des Vergessens*, Wien: Wilhelm Maudrich.
- Де Бовоар 1972: S. de Beauvoir, *Das Alter*, Reinbek bei Hamburg: Rowohlt.
- Зонтар 1978: S. Zontag, *Bolest kao metafora*, prevod: Zoran Minderović, Beograd: Rad.
- Јенс 2009: T. Jens, *Abschied von meinem Vater*, Gütersloh, Gütersloh Verlagshaus.
- Музил 1983: R. Musil, *Tagebücher*, Reinbek bei Hamburg: Rowohlt.

- Полисар и Кол 1988: D. Polisar, T. Cole, *Where Do We Come From? What Are We? Where Are We Going? An Annotated Bibliography of Aging and the Humanities*, Washington: Gerontological Society of America.
- Свинен и Шведа 2015: A. Swinnen & M. Schweda, *Popularizing Dementia: Public Expressions and Representations of Forgetfulness*, Bielefeld: Transcript.
- Хајдерман 2021: W. Heidermann, Alzheimer, Der unaussprechliche Deutsche, *Cadernos De Tradução*, 41(3), 93–111. <https://doi.org/10.5007/2175-7968.2021.e83240>, 15. 04. 2024.
- Хервиг 2014: H. Herwig, *Merkwürdige Alte. Zu einer literarischen und bildlichen Kultur des Alter(n)s*, Bielefeld: Transcript.
- Фон Левенберг 2011: L. von Lovenberg, Wenn einer nichts weiß und alles versteht, in: *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, Februar 2011, <<https://www.faz.net/aktuell/feuilleton/buecher/rezensionen/belletristik/arno-geiger-der-alte-koenig-in-seinem-exil-wenn-einer-nichts-weiss-und-doch-alles-versteht-1597380.html>>, 14. 02. 2024.
- Шварцер 2020: B. Schwarzer, Interview mit Konrad Liessmann: „Wir brauchen einen neuen Zugang zum Alter“, *INARA*, Juli 2020, <<https://www.inara.at/interview-mit-konrad-liessmann/>>, 15. 10. 2023.

ALTER UND DEMENZ IM ROMAN *DER ALTE KÖNIG IN SEINEM EXIL* VON ARNO GEIGER

Zusammenfassung

Arno Geiger, einer der wichtigsten zeitgenössischen österreichischen Schriftsteller, erzählt im Roman *Der alte König in seinem Exil* (2011) vom dritten Lebensalter seines Vaters, der seit fünfzehn Jahren an Alzheimer leidet. Geigers Roman, in dem er in die Welt seines alten und dementen Vaters eintaucht und darin statt der erwarteten Leere den Reichtum und die Vitalität des Geistes offenbart, ist eine mit dem Ziel geschriebene Sage, das Leben im Alter sowie die Krankheiten, die dieses Alter begleiten, affirmativ darzustellen, d. h. als integralen Bestandteil des Lebenszyklus und nicht als Persönlichkeitsverlust und Minderung der Lebensqualität. Der Fokus dieser Arbeit liegt auf der sprachlichen und motivischen Schichtung des ausgewählten Korpus mit dem Ziel, das Bewusstsein für bestehende Vorstellungen von Alter und Demenz zu schärfen.

Schlüsselwörter: Arno Geiger, *Der alte König in seinem Exil*, Altwerden, Demenz, Identität, österreichische Literatur, Alzheimer

Nataša P. Rakić

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

821.09(082)

МЕЂУНАРОДНИ научни скуп Српски језик, књижевност, уметност (18 ; 2023 ; Крагујевац)

Српски језик, књижевност, уметност : зборник радова са XVIII међународног научног скупа одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу (27–28. октобар 2023). Књ. 2, 2, Старост / уредници Драган Бошковић, Часлав Николић. - Крагујевац : Филолошко-уметнички факултет, 2024 (Београд : Донат граф). - 337 стр. : илустр. ; 24 cm

Текст ћир и лат. - Тираж 150. - Напомене и библиографске референце уз радове.
- Библиографија уз сваки рад. - Summaries.

ISBN 978-86-80596-73-0

ISBN 978-86-80596-36-5 (низ)

а) Светска књижевност -- Мотиви -- Старење -- Зборници

COBISS.SR-ID 154930185